

“Bare mange flere var som dig, Xenophon”: realisme og selvforherligelse i *Anabasis*' forfatterselvportræt^{*1}

af Adam Schwartz

Xenophons *Anabasis* er nok et af de allermest feterede og forhadte skrifter i den antikke litteratur: fejret som et unikt og elementært spændende, selvbiografisk værk om et afgørende tidspunkt i dens berømte forfatters liv, og som direkte forbillede for Caesars *Gallerkrigen* — og især i græsklæserkredse forhadet og husket med gysen som begynder-terpetekst fuld af monotone dagsmarcher og parasanger og måske ikke så meget andet.

Hvad er *Anabasis* egentlig? Udover at det indlysende er et skrift, der beskæftiger sig med historiske begivenheder og har et tydeligt element af noget biografisk — muligvis det første af sin art — er det forbløffende svært at få indplaceret i en passende genre. Det virker måske oplagt at kategorisere det som et regulært historisk værk, eftersom det beskæftiger sig med historiske begivenheder, endda nogle ret tunge af slagsen — men traditionel historieskrivning er det alligevel ikke, i kraft af det temmelig skarpe fokus på én meget karismatisk og gennemgående hovedperson og hans oplevelse af tingene, samt den krigsreportageagtige beskrivelse indefra af livet i en græsk lejehær under et yderst dramatisk felttog. Som Breitenbach påpeger:

Af de mange officerer, der deltager i felttoget, får vi nævnt én enkelt med navns nævnelse nogle-og-230 gange; og derudover hører vi i én køre, side op og side ned, om hans drømme, hans flere end tyve taler, hans liv sidenhen, hans tanker og hensigter og hans personlige indsats. Og denne ene officer er oven i købet Xenophon, forfatteren selv.²

-
1. * Denne artikel udspringer af et foredrag afholdt ved studenterforeningen Phrontisteriums seminar “Mellem gud og menneske: helte i antikken”, afholdt 8.-9. marts 2013. Jeg vil gerne takke foreningen for invitationen til at deltage.
 2. Citeret hos Nickel (1979) 41: “[Wenn] von den verschiedenen Offizieren, die ihn leiten, ein einziger mehr als 230 mal mit Namen genannt ist und wenn wir zudem dessen Träume, seine mehr als zwanzig Reden, seine späteren Schicksale (Skillus), seine Gedanken und Absichten und seinen persönlichen Einsatz unaufhörlich, von Seite zu Seite, erfahren und kennenlernen. Und dieser ist eben Xenophon, der Verfasser.”

Anabasis sidder derfor ret ubekvem i hvert fald to stole, og det kan meget vel være noget af det, der gør den til et så unikt og interessant litterært værk.

Jeg vil allerførst helt kort skitsere handlingen for at etablere en referenceramme. *Anabasis* gengiver først en tronfølgeintrige i Perserriket, hvor den døende kong Dareios 2. udpeger den ældste af sine sønner, Arsakes, til sin efterfølger på tronen under navnet Artaxerxes 2. Hans yngre bror, den ambitiøse og noget rundsavsalbuede Kyros, er til gengæld sin intrigante mor dronning Parysatis' yndlings søn, og han er derfor særdeles fornærmet over afvisningen og udkaster en dristig plan om at blive 'kalif i stedet for kaliffen', koste hvad det vil. Under den netop overståede Peloponnesiske Krig havde Kyros været minister for græske forhold, og i den kapacitet havde han diplomatiske forbindelser overalt i den græske verden. Dem udnyttede han nu til at begynde at rejse en særdeles slagkraftig hær af græske lejetropper, under kommando af forskellige hærførere, som han kendte personlig, og som efter krigen for en stor dels vedkommende var 'between jobs'. Kyros hyrede grækere, fordi der var så mange arbejdsløse krigere lige da, fordi han havde gode græske forbindelser, og fordi græske lejesoldater var ualmindeligt efterspurgte som tidens mest slagkraftige krigere. Udadtillid det sig, at denne styrke skulle bruges til en intern persisk straffeekspedition mod nogle stammer, der skyldte Storkongen i skat; men i virkeligheden var det selvfølgelig et dække for et ambitiøst kupforsøg i den helt store stil: Kyros ville skaffe sin bror kong Artaxerxes 2. af vejen med militær magtanvendelse for derpå selv at bestige tronen som storkonge af det persiske imperium. Til det formål samlede han altså en række græske hærførere og deres mandskaber og marcherede i retningen af hovedstaden Persepolis for at gennemtvinge en konfrontation. Denne græske lejevær er de berømte, såkaldte 10.000 – selvom selv en ikke særligt omhyggelig fintælling af de tal, Xenophon opgiver, giver et resultat på lige omkring 13.000 mand.³

Det var en smeltende hed formiddag tidligt i september 401 f.Kr. i nærheden af Kunaxa — et sted lige i nærheden af Baghdad International Airport i vore dage. Kyros' enorme hær, der bevægede sig fremad i spredt marchorden, fik pludselig en grim overraskelse, da en spejder på en skumsvedende hest kom galoperende tilbage og råbte, at Storkongens hær var på vej lige mod dem. Man prøvede febrilsk at få Kyros' store hær stillet i orden i tide, inden det kom til slag, men helt god blev slagordenen aldrig: da

3. Xen. *Anab.* 1.4.7. Se også Parke (1933) 26 og Lendle (1995) 18.

slaget gik i gang, var der stadig tropper, der var på vej frem bagfra for at indtage deres plads. Dette var slaget ved Kunaxa i 401 f.Kr. — i hvilket de græske lejetropper ikke led tab overhovedet, men drev fjenden over for sig på hovedkulds flugt. Der var bare den lidt kedelige detalje, at deres arbejdsgiver, Kyros, var blevet dræbt i en helt anden sektor af den vidtstrakte slaglinie — og nu stod der så små 13.000 græske soldater midt i ørkenen i Perserriket, over 1000 km hjemmefra, og omgivet af fjender på alle sider.

Kyros' persiske tropper deserterede og gik over på Storkongens side enten omgående eller i løbet af de næste dage, og grækerne var nu fuldkommen isoleret og afskåret fra alting. Perserne turde dog ikke angribe grækerne direkte, og man fik en skrøbelig våbenhvile i stand. Aftalen var, at grækerne skulle eskorteres tilbage til Lilleasien og derfra forføje sig helt hjem; men efter nogle uger med konstante spændinger og nervøsitet mellem de to sider inviterede Artaxerxes' håndgangne mand, satrapen Tissaphernes, de græske hærførere og en masse andre officerer til forsoningsmiddag. Han havde ladet den græske de facto-øverstbefalende, Klearchos, forstå, at han måske selv kunne tænke sig at forsøge sig med et kup med græsk støtte, og det skulle der nu tales nærmere om. Da grækerne så kom til middag — renvaskede og i deres stiveste feltherrepuds, må man formode — blev de pågrebet trods løftet om frit lejde, og de græske hærførere blev sendt i lænker til storkongen, hvor de blev halshugget. Udenfor på sletten red perserne rundt og massakrerede alle de grækere, de kunne komme i nærheden af, indtil en enkelt officer slap hjem til den græske lejr med sine tarme i hænderne og kunne advare resten.⁴

Her er vi ved det handlingsmæssige skæringspunkt. Den græske hær er på en eller anden måde nødt til at komme væk og hjem — men de er omringet af fjender, de har mistet hele deres generalstab med ét slag, og de står dybt inde i Iraks ørken. De har ingen allierede, ingen vejvisere, ingen forsyninger og først og fremmest ingen ledelse med overblik — men det er altafgørende, at de finder en måde at komme hjem til Grækenland på. Det er i denne desperate situation, at Xenophon bliver introduceret i handlingen; og vi er faktisk allerede i begyndelsen af tredje bog, før det er kommet så vidt. Det er bemærkelsesværdigt, at Xenophon her og bogen igennem omtaler sig selv i tredje person ental. Det er i øvrigt et irriterende stiltræk, Xenophon gav videre til

4. Xen. *Anab.* 2.5.29-33, 2.6.1.

Cæsar, der jo også konsekvent benytter den i sine værker. Men hvordan kommer Xenophon så på scenen, om man så må sige? Det pågældende sted er en nøglepassage:

Det var den slags tanker, der gjorde [grækerne] modløse. Derfor var der kun få, der overhovedet rørte deres aftensmad, kun få tændte bål, og mange afleverede slet ikke deres våben ved våbenpladsen den nat. Soldaterne lagde sig simpelthen, hvor hver især nu befandt sig, uden at kunne sove, lammet som de var af sorg og længsel efter deres fædreland, forældre, kone og børn, som de troede, de aldrig skulle se igen. Alles tanker kredsede om deres fortvivlede situation, da de gik til ro.

Nu var der i hæren en vis Xenophon fra Athen, som var fulgt med den: han var ganske vist hverken hærfører, officer eller menig, men hans gamle gæstevær Proxenos havde skrevet og inviteret ham. Hvis Xenophon ville komme til Sardes, lovede Proxenos at få ham optaget i Kyros' vennekreds – og Kyros mente Proxenos personlig at have større nytte af end sit eget fædreland. Da Xenophon havde læst brevet, spurgte han imidlertid Sokrates fra Athen, hvad han mente om rejsen. Sokrates var bange for, at et venskab med Kyros kunne føre til en anklage for landsforræderi, fordi det var den almindelige mening, at Kyros helhjertet havde støttet Sparta i krigen mod Athen. Han rådede derfor Xenophon til at tage til Delphi og spørge guden til råds om rejsen.

Xenophon tog så til Delphi og spurgte Apollon, hvilken gud han skulle bede og ofre til, for at den planlagte rejse kunne ende så godt som muligt, og for at han kunne komme sikkert hjem med et godt udbytte. Apollon forkyndte så, hvilke guder han skulle ofre til. Da han var kommet hjem igen, fortalte han Sokrates om orakelsvaret. Sokrates hørte ham til ende og bebrejdede ham så, at han ikke først havde spurgt, hvad der var rigtigst: at tage afsted eller at blive hjemme, i stedet for bare selv at beslutte sig for at rejse, og så spørge, hvordan det var bedst at gøre.

“Men nu har du jo spurgt på denne måde,” sagde Sokrates, “og så må du også gøre nøjagtig, som guden har sagt.” Xenophon ofrede så til de guder, som Apollon havde udpeget, og sejlede fra Athen.⁵

Der sker utroligt meget i denne korte passage, som det er vigtigt at lægge mærke til. Man bemærker, at værkets forfatter omtaler sig selv i tredje person ental — som om det ikke var ham selv, der havde skrevet bogen! Forklaringen på det er, at *Anabasis* efter al sandsynlighed ikke blev udgivet under Xenophons eget navn, og heller ikke anonymt, men under pseudonym. I tredje bog af Xenophons historieværk *Hellenika*, der beskæftiger sig med de sidste år af Den peloponnesiske Krig, som Thukydides ikke nåede at

5. Xen. *Anab.* 3.1.3-8 (alle passager fra *Anabasis* oversat af Bloch & Schwartz 2002).

behandle, findes der nemlig en ret pudsig passage, hvor Xenophon netop er ved at fortælle om Spartas samarbejde med Kyros efter Den peloponnesiske Krigs afslutning:

Hvorledes Kyros nu baade samlede sig en Hær og med den drog imod sin Broder, hvorledes Slaget forløb, hvor han faldt, og hvordan Hellenerne derefter reddede sig til Havet, er fortalt af Themistogenes fra Syrakus.⁶

‘Themistogenes fra Syrakus’ er i øvrigt fuldstændig ukendt: vi har ingen tekst eller bare et fragment overleveret under det navn, og ingen andre kilder omtaler ham. Så hvorfor refererer Xenophon til denne obskure forfatter i stedet for til sit eget værk — eller i det mindste bog 1-3 af det — med nøjagtig samme indholdsstruktur? Der er en teoretisk mulighed for, at det er, fordi dette endnu ikke var skrevet; men det er nok snarere, fordi Xenophon faktisk udgav *Anabasis* under dette pseudonym for at gøre den ikke så lidt idealiserede fremstilling af hans egen optræden under felttoget lettere at sluge for et samtidigt publikum. Det mente i hvert fald Plutarch allerede i antikken (selvom antikken jo er et ret langt stykke tid — Plutarch var aktiv små 500 år efter Xenophon).⁷ Jeg vil dog lige indskyde, at Themistogenes med en vis forsinkelser bliver vakt til live som virkelig, historisk person i den svenske nobelpristager Eyvind Johnsons roman *Skyerne over Metapontion* fra 1957 — den er absolut værd at læse.

Hvis vi godtager, at Xenophon altså havde en eller flere dagsordener, der fik ham til at skrive en beretning om felttoget under pseudonym, men med hans egne oplevelser som det helt centrale, er det nærliggende at spørge til hans motiver for at gøre det. Det er væsentligt, at han selv som noget af det første siger “en vis Xenophon, som var fulgt med hæren: han var ganske vist hverken hærfører, officer eller menig, men hans gamle gæsteven Proxenos havde skrevet og inviteret ham.” Det er ham tydeligvis magtpåliggende at få understreget, at denne hr. Hvemsomhelst aldeles ikke er noget så lurvet som en lejesoldat på nogen som helst måde, men at han bare var fulgt med som en slags observatør eller turist i håbet om at blive introduceret for Kyros. Det kan være af hensyn til eventuelle læsere i Athen, der måske nok kunne finde det lidt besynderligt, at Xenophon uden videre kastede sig i armene på Kyros, der ikke var voldsomt populær i Athen på dette tidspunkt: det var nemlig ham, der havde forsynet spartanerne med

6. Xen. *Hell.* 3.1.2 (overs. Weilbach).

7. Plut. *Mor.* 345e.

penge til at bygge den flåde, der gjorde Sparta i stand til endelig at undertvinge Athen i den store krig. Det er måske også derfor, Xenophon anstrenger sig så meget for at sige alt det pæne, han kan, om Kyros.

Det kan også være af hensyn til spartanerne, som efter krigen reelt var herrer over alle storpolitiske forhold i den græske verden. Og da en erfaren og krigsvant lejevær på mange tusind mand med ét kom til syne på den græske radar ved Sortehavets kyst efter at have været forsvundet i månedsvis, voldte det ikke så lidt uro og bekymringer i de bystater, hæren lagde vejen forbi. Det gav faktisk spartanerne en hel del administrative problemer — indtil de til sidst fik hyret hele banden og koblet dem til deres felttog i Lilleasien, da Sparta til sidst kom i totterne på Artaxerxes 2. Og chefen for denne styrke, de såkaldte kyreere, eller 'armégruppe Kyros', er ingen anden end netop Xenophon. Det har måske også derfor været vigtigt for ham at vise i Sparta, at han nærmest ved et uheld var dumpet ned i denne kedelige situation — men det var faktisk ikke hans skyld, at der i det hele taget var denne hær, og uden ham ville alting i øvrigt være gået meget værre. Det går igen i *Hellenika*, hvor netop chefen for 'armégruppe Kyros', som han omtales, forsvarede korpset mod klager fra deres spartanske arbejdsgivere.⁸

Endelig kan forfatteren også have følt trang til at aflægge regnskab for sin embedsførelse over for de andre deltagere i felttoget. På trods af den kontrollerede og konstruerede fremstilling af begivenhederne skinner det igennem, at soldaterne måske ikke altid var lige tilfredse med Xenophons måde at gøre tingene på. Og Xenophon gengiver faktisk indtil flere situationer, hvor han var ekstremt upopulær blandt soldaterne, helt frem til slutningen af værket, hvor der kommer to spartanske officerer for at hyre hæren og ham. Det er på et tidspunkt, hvor soldaterne faktisk helst vil se ham henrettet. Karakteristisk nok får Xenophon dog hver gang lejlighed til også at give *sin* version af sagen, og hver gang står han tilbage som fuldstændig rensket og frikendt og mere populær blandt mændene end nogensinde. I hvert fald hvis man spørger Xenophon — som er autoriteten på det område.

8. Xen. *Hell.* 3.2.7.

Værkets apologetiske tendens, som det er blevet kaldt af tyske filologer⁹ — altså det fænomen, at Xenophon portrætterer sig selv i så rosenrøde farver, at det virker, som om han vitterlig har noget at forsvare sig imod — har også affødt den hypotese, at *Anabasis* blev skrevet som svar på en anden fremstilling af begivenhederne, og åbenbart en hvor Xenophon ikke brød sig om sin rolle i hændelserne. Problemet er, at dette forudsætter, at der *var* andre skrifter i omløb om det persiske felttog. Hos en byzantinsk forfatter fra 500-tallet e.Kr. — Stephanus Byzantius — findes der ganske vist fire ultrakorte uddrag fra en alternativ *Anabasis*, der angiveligt er skrevet af Sophainetos fra Stymphalos, en af Xenophons hærfører-kolleger fra felttoget.¹⁰ Uddragene er nu for korte til rigtig at fortælle noget om værket; men man har alligevel ment, at det ad omveje måske lå til grund for den fremstilling af begivenhederne i Lilleasien, som står i 14. bog af Diodorus Siculus' historieværk.¹¹ Hér nævnes Xenophon først som øverstbefalende, da hæren er nået helt frem til Thrakien. Så måske svarede Xenophon på, hvad han opfattede som en undervurdering af hans rolle i foretagendet.

Men det er temmelig risikabelt at påstå, at et værk, vi ved en masse om, blev skrevet som reaktion på et, vi næsten intet ved om. I øvrigt er der ingen anden general hos Diodor, der spiller den frelserrolle, Xenophon giver sig selv; og det er også blevet påvist ret så overbevisende, at det meste af Diodors fremstilling med stor sandsynlighed stammer fra Xenophons fremstilling. Det er under alle omstændigheder ikke videre heldigt, at det eneste belæg for Sophainetos' skrift er så sent — der kan tænkes mange forklaringer på de fire bittesmå citater. Det er meget muligt, at Sophainetos faktisk aldrig skrev noget som helst, og at citaterne stammer fra hvad som helst andet og er overleveret under forkert navn.¹²

Men lad os så prøve at se på nogle eksempler på Xenophons selvportrættering. Straks han bringer sig selv på banen, optræder Sokrates himself ved samme lejlighed i en cameo-rolle, som vi så — det hele foregår faktisk i et flashback til tiden umiddelbart inden Xenophons afrejse til Sardes. Det er selvfølgelig et stykke namedropping, men det

9. F.eks. Schwartz (1889), Dürrbach (1893), Breitenbach (1967), Erbse (1966).

10. *FGrHist* 109 fr. 1-4.

11. Diod. Sic. 14.19-31, 14.37. Se i øvrigt David Blochs oversættelse af hele det relevante stykke i *AIGIS* 1.2 (2001): <http://aigis.igl.ku.dk/2001,2/Bloch-DS.pdf>.

12. Rood (2005) xviii-xix.

skal sandsynligvis ikke kun få Xenophon til at se godt ud og vise, at han omgikkes Sokrates — det lægger sig også i forlængelse af hans *Forsvarstale* og *Memorabilierne* og forsøger at påvise, hvor eftertænksomt og ikke mindst gudhengivent et menneske Sokrates var. Desuden viser det Sokrates som en fornuftens stemme, der i virkeligheden på én gang er bekymret for Xenophon og tænker på fædrelandets almindelige mening og derfor råder ham fra at tage af sted. Samtidig viser det også, at Xenophon har båret sig måske lidt ungdommeligt uforsigtigt ad ved den lejlighed; men på grund af hans overivrige spørgemåde var han faktisk i teknisk forstand direkte *beordret* af Apollon til at tage af sted — der var simpelthen ikke andet at gøre. Uanset hvad kan Xenophons deltagelse i felttoget ikke tilskrives ond vilje over for Athen, hvis man altså godtager denne version.

Det er muligvis fuldstændig korrekt i gengivelsen, men opsætningen, der nærmest gør Xenophon til et frelsens instrument i Apollons hånd, er ualmindelig fikst lavet. Det er også kendetegnende, at man må vente til et sent tidspunkt i værket med at få afsløret de guddomme, som oraklet havde givet Xenophon besked på at ofre til: det er Zeus Sötēr og Herakles Hēgemōn, eller med andre ord 'Frelser-Zeus' og 'Vejviseren Herakles'.¹³ De er jo nok de ideelle rejsekammerater på en stropetour som den, Xenophon uden at vide det var ved at kaste sig ud i. Opmærksomme læsere bliver altså belønnet med denne bonusinformation, og samtidig afslører det et decideret guddommeligt forsyn, der ud af det blå anbragte Xenophon i en situation, hvor han kom til at redde adskillige tusinde grækere fra den visse død eller det, der var værre.

I forlængelse af dette finder vi så Xenophons påstand om, at der selv *under* felttoget ikke var en eneste af grækerne, der anede noget om det egentlige formål. Under Xenophons redegørelse for situationen, hvor han første gang optræder selv, siger han:

I Sardes indhentede han Kyros og Proxenos, som netop var ved at være færdige med forberedelserne til marchen, og her blev han præsenteret for Kyros. Proxenos så meget gerne, at han blev hos dem, og Kyros, der også syntes godt om idéen, lovede at hjemsende ham, så snart ekspeditionen var overstået. Efter sigende gik felttoget imod pisiderne, og Xenophon tog derfor med under falske forudsætninger. Det var nu ikke Proxenos, der havde ført ham bag lyset, for ingen af grækerne anede, at det drejede sig om et oprør mod storkongen — med undtagelse af Klearchos. Da de var kommet til Kilikien, stod

13. Xen. *Anab.* 4.8.25, 6.1.22.

det imidlertid klart for enhver, at det var et felttog mod storkongen; og selvom de var utrygge ved det, fulgte de fleste alligevel modstræbende med, fordi de ikke ville tabe ansigt over for Kyros og hinanden. Blandt dem var også Xenophon.¹⁴

Ifølge Xenophon var der faktisk kun én græker overhovedet, der nød Kyros' fortrolighed: nemlig den spartanske desperado-hærfører Klearchos, der var på flugt fra myndighederne i Sparta for diverse krigsforbrydelser og lydighedsnægtelse, hvad der sikkert næsten var en værre forseelse i Sparta. Han var den snedige mellemmand, der forstod at smøre grækerne, efterhånden som de blev mere og mere mistænksomme. Der bliver altså sat en fed streg under det forhold, at Xenophon ikke anede noget om, hvad han var med til — hverken det helt generelt suspekterede ved at støtte et statskup, eller det fra Athens side set helt specielt nederdrægtige i at støtte et statskup begået af lige præcis Kyros. Det er svært at gennemskue, hvad der egentlig er hvad i denne historie; men man må gå ud fra, at selv en hær på små 13.000 mand ville tænke sig om to gange, før de accepterede at angribe Storkongen og dermed også at gå i clinch med Perserrikets fulde militærmagt — endda på deres hjemmebane.

Under selve tilbagetoget nordpå mod Sortehavet, gennem de vilde bjergegne i Kurdistan og Armenien, skildrer Xenophon hele tiden sig selv som manden med ideerne og initiativet, også på bekostning af de mere erfarne hærførere. Hver gang hæren støder på et nyt og uvant problem, er det ham, der redder dagen med en genial løsning — omend denne løsning nogle gange faktisk er temmelig indlysende. Pudsigt nok havde han tilsyneladende ikke nogen iøjnefaldende militær karriere senere, men på den anden side set kunne han som eksilathener hverken få en høj position i Athen (hvorfra han var smidt ud) eller Sparta (hvor han som ikke-spartaner var forhindret i beklæde en høj kommandopost). Men det kan også være, at han simpelthen var en leder skabt af situationen — den rigtige mand i det rigtige øjeblik — og at han efter sin bedrift trak sig tilbage for i al stilfærdighed at sysle med en litterær karriere. Det ville ikke være et enestående eksempel. Under alle omstændigheder demonstrerer han i *Anabasis* en imponerende taktisk forståelse, og han får da også regelmæssigt et godt skudsmål fra senere tiders officerer. *Anabasis* er pensum i kontrolleret tilbagetog på adskillige militærakademier verden over.

14. Xen. *Anab.* 3.1.8-10.

Det er for eksempel Xenophon, der fra bunden skaber et korps på 200 ryttere med brug af frivillige, der kan ride, erobrede heste, folks personlige ridedyr og diverse seletøj. Det er også ham, der etablerer et korps af slyngekastere bestående af frivillige fra Kreta (hvor alle fra barnsben kan betjene en slynge), så de lettere kan afskære og forfølge de hurtige og mobile persere, der konstant angriber dem på tilbagetoget.¹⁵ Til gengæld er det mere uspecifikt bare 'hærførerne', omtalt som et sammenhængende kollegium, der indfører en ny marchorden: her danner soldaterne en hul karré (dvs. 'firkant') med trænet indeni; en formation som er velegnet til et tilbagetog, fordi den let kan forsvares på alle sider og tilpasses vejens beskaffenhed.

Og det må også indrømmes Xenophon, at han nu og da rent faktisk fremstiller sig selv i et ikke særligt flatterende lys, som f.eks. i den passage, hvor han af soldaterne får en lektion i lederskab. Grækerne har brug for at sikre en bakketop over et punkt på vejen, der skal passeres, så perserne ikke deroppefra kan skyde ned på hæren. Den følgende scene udspiller sig:

Da fjenden oppe på bakken bemærkede, at grækerne var på vej op mod bjergtoppen, sprang de straks selv op og begyndte at løbe om kap med grækerne derop. Så blev der en råben og skriegen fra den græske hær, som heppede på deres kammerater, og en tilsvarende larm fra Tissaphernes' soldater, som heppede på *deres*. Xenophon red ved siden af og prøvede at opmuntre sine mænd:

"Folkens, forestil jer nu, at det er Grækenland, I løber for, for jeres koner og børn! Tag jer nu lidt sammen, så kan vi gå resten af turen i ro og fred!"

Men hoplitten Soteridas, der var fra Sikyon, svarede: "Det er ikke fair, Xenophon! Du sidder på din hest, mens jeg er ved at dø af at slæbe på det her skjold!"

Da Xenophon hørte det, sprang han af hesten og skubbede Soteridas ud af geledet; han tog hans skjold fra ham og løb så hurtigt, han kunne, men da han jo havde et panser på af den tunge ryttertype, var det meget drøjt for ham. Han opmuntrede de forreste til at mase på, og de bageste, som havde svært ved at følge med, til at slutte op. De andre soldater begyndte så at slå Soteridas, de skældte ham hæder og ære fra og kastede sten efter ham, indtil de fik presset ham til at tage sit skjold igen og fortsætte. Xenophon steg

15. Xen. *Anab.* 3.3.12-20.

op og førte an til hest, så længe terrænet tillod det, men da det blev umuligt at ride, lod han hest være hest og asede fremad til fods. Og det lykkedes dem at komme op på toppen før fjenden.¹⁶

Her lærer Xenophon på egen krop, at man som leder ikke kan forlange noget af sine undergivne, som man ikke selv er parat til at yde — og det er en lektion, der kommer ham til gode adskillige gange på resten af felttoget.

Ved en anden lejlighed står Xenophon anklaget for *hybris* (i dette tilfælde det samme som voldeligt overfald). Anklagen er indgivet ved en interimistisk militærdomstol af en af soldaterne, som han har slået i ansigtet. Det er en meget alvorlig anklage, som i mange bystater kan medføre dødsstraf. Det kommer imidlertid frem, at Xenophon har slået manden, fordi han nægtede at parere ordre og bære en kammerat, der var forfrossen og ikke selv kunne gå:

“Men nu skal I høre, hvordan det hele gik til; det er nemlig ikke nogen dårlig historie. En mand var ved at forsvinde bagude, fordi han ikke kunne marchere længere, og jeg selv vidste ikke noget om denne mand, andet end at han var en af os. Så tvang jeg dig til at bære ham, for at han ikke skulle omkomme. Og så vidt jeg husker, var fjenden faktisk lige i hælene på os.”

Fyren bekræftede disse forhold.

“Og da jeg så havde sendt dig i forvejen og rykkede frem med bagtroppen – stødte jeg så måske ikke på dig igen, i færd med at grave et hul for at begrave manden? Jeg stod lige ved siden af og roste dig for det, ikke? Men netop som vi stod der, bevægede han benet, og folk i nærheden råbte: ‘Han er i live!’, og så sagde du: ‘Han kan være i live, alt det han vil; jeg vil i hvert fald ikke bære ham mere!’ Så var det, jeg stak dig én.”

“Ja, netop!” svarede fyren.

“Ja, for det så ud for mig, som om du var udmærket klar over, at han var i live.”

“Og hvad så? Han døde jo alligevel lidt senere, da jeg havde afleveret ham til dig!”

“Vi skal da allesammen dø,” svarede Xenophon, “giver det dig måske ret til at begrave os levende?”

Så skreg alle soldaterne op, at Xenophon ikke havde givet ham halvt så mange tæsk, som han fortjente.¹⁷

16. Xen. *Anab.* 3.4.44-49.

17. Xen. *Anab.* 5.8.7-12.

Men det er ikke bare hans soldaterkammerater i hæren, Xenophon gør gode ting for. Faktisk har den græske verden som helhed meget at være ham taknemmelig for, når han selv skal sige det. Efter utallige strabadser og lidelser, kamp, forfrysninger og guderne må vide hvad, når hæren på deres vej nordpå omsider igennem Armenien og ind på græsk territorium igen. (Det sker i den med rette berømte scene, hvor de forreste af grækerne fra toppen af egnens højeste bjerg kan skimte Sortehavet, og råbet "Havet! Havet!" forplanter sig ned gennem hæren.¹⁸) Her går disciplinen imidlertid helt i opløsning, og det kræver alle Xenophons lederevner og retoriske gaver at afholde hæren fra at udplyndre de græske bystater, de kommer igennem. På et tidspunkt er hæren for eksempel blevet presset til at forlade Byzantion, men mens de er ved at marchere ud gennem porten, opstår der pludselig panik blandt tropperne. De stormer ind, før byporten kan blive lukket i bag dem, og mens byzantinerne flygter til alle sider. På den måde får de nu faktisk kontrollen med en virkelig stor, rig og vigtig by, og soldaterne lader Xenophon forstå, at nu kan han blive virkeligt magtfuld:

Så snart soldaterne fik øje på Xenophon, løb de hen til ham i en flok og sagde:

"Så, Xenophon, nu har du chancen for at vise dig som en mand! Du kontrollerer byen, du kontrollerer triererne, finanserne og alle disse mænd! Nu har du virkelig chancen for at hjælpe os, hvis du bare vil, og vi kan til gengæld gøre dig til en mægtig mand!"¹⁹

Xenophon lader umiddelbart som om, han går ind på forslaget og beordrer hæren til at tage opstilling i formation på et af byens torve i nærheden. Her hælder han en spand koldt vand i hovedet på de forventningsfulde tropper: han minder dem om, at de lige nu er godt i gang med at lægge sig ud med Sparta, som i den øjeblikkelige politiske situation er Grækenlands herskere, ikke bare politisk, men også militært. Han husker soldaterne på, at hele Athens mægtige imperium med kæmpeflåde og en gigantisk krigsøkonomi lige har overstået en krig med Sparta, som de tabte eftertrykkeligt. Og spartanerne råder nu over alt, hvad de hidtil har haft, og har desuden alle deres gamle fjender fra krigen som allierede. Hvordan kan de 10.000 — der som sagt begyndte som

18. Xen. *Anab.* 4.7.21-27.

19. Xen. *Anab.* 7.1.21.

knap 13.000 og nu efter marchen fra helvede faktisk er nede på omkring 8.600²⁰ — gøre sig håb om at opnå, hvad Athen med imperium og allierede ikke kunne? De vil i stedet risikere at komme i krig med deres egne fædrelande og familier, som nu er spartanernes allierede. Ved således at banke fornuft ind i hovedet på soldaterne lykkes det Xenophon at afmontere en situation, der kunne være blevet ekstremt storpolitisk sprængfarlig. Soldaterne vedtager på hans forslag at sige pænt undskyld til den spartanske guvernør og levere byen tilbage igen.

Igen er det vanskeligt at afgøre, hvor meget der er pynt, og hvor meget der er hold i. Men *hvis* episoden fandt sted, kan det i hvert fald dårligt have været en anden hærfører, der fik sat en stopper for plyndringerne, eftersom hæren var splittet op i tre dele på dette tidspunkt. Xenophon var derfor alene om kommandoen lige da. Desuden må man gå ud fra, at højtplacerede personer i den spartanske administration havde et godt kendskab til sager som denne, der angik en strategisk nøgleposition på et afgørende tidspunkt.

Det er klart, at Xenophon ikke på noget tidspunkt forsømmer en lejlighed til at fremstille sig selv i et overordentlig flatterende lys, og faktisk som en noget *larger than life* skikkelse. Det kan der være alle mulige grunde til, og en af de mest populære antagelser er som sagt den apologetiske tendens, man har villet se i værket: hvis Xenophon virker så ivrig efter at fremstille sig selv så positivt, så er det nok, fordi han har en grund til det. På den anden side er det påfaldende, at det er så svært at finde en fællesnævner for alle de mulige publikummer, værket kunne være apologetisk over for.

Hvis Xenophon f.eks. gerne ville forsvare sig over for et athensk publikum, er det sært, at han tilsyneladende overvejede aldrig at vende tilbage til Athen mere. Han røber f.eks., at han på et tidspunkt legede med tanken om at grundlægge en koloni ved Sortehavets kyst, og mod slutningen var han fristet af den thrakiske røverbaron Seuthes' tilbud om et antal fæstninger ved Thrakiens kyst.²¹ Ligeledes lægger han overhovedet ikke skjul på, at han har været i spartansk tjeneste, selvom det i det meste af hans levetid må have været temmelig inkriminerende.

20. Xen. *Anab.* 5.3.2.

21. Xen. *Anab.* 5.4.1-7, 5.4.14, 7.2.38, 7.5.8, 7.6.43, 7.7.50.

Der er bred enighed om, at Xenophon skrev *Anabasis* som gammel mand, måske så sent som 360'erne, mindst 30 år efter begivenhederne. I hvert fald siger han selv, at han overlevede slaget ved Koroneia i 394 f.Kr., så det er en stensikker *terminus post quem*. Den forekommer i en spøjs passage, der beretter om det gods, spartanerne senere forærede Xenophon i Skillous. Det blev han tvunget fra ca. 371 f.Kr., da spartanerne mistede kontrollen med området; men i teksten lyder den nostalgiske passage om Skillous' lyksaligheder netop, som om det er noget fra Xenophons fortid, og som han savner.²² På dette tidspunkt kan hans eksil fra Athen meget vel have været tilbagekaldt, ligesom hans minder om oplevelserne på marchen trods alt efterhånden må være falmet en smule. Det virker ligeledes sært, at han skulle vente så længe med at forsvare sine handlinger eller eventuelt gendrive en efter hans mening ukorrekt gengivelse, hvad enten det så skulle være over for hans tidligere soldaterkammerater eller samtiden i almindelighed.

I det hele taget er det formentlig sikrest ikke at ville presse for megen tendenstolkning ned over teksten, men ganske enkelt læse den som det unikke værk i litteraturhistorien, den er: som Ernst Badian har påpeget, er *Anabasis* det eneste værk, der belyser militærlivets kendsgerninger i det klassiske Grækenland.²³ Xenophon beskriver soldaternes dagligliv i felten og beskriver også deres fysiske og psykiske reaktioner på den hårde march: forfrysninger under marchen gennem bjergene, udmattelse, vanskeligheden ved at få tændt bål i sne og hylende vind, ny og eksotisk mad og drikke, soldaternes følelser, når de uventet kommer til at knytte sig til de kvinder og drenge, der begyndte med bare at være krigsfanger eller gidsler.

Der skal ikke herske nogen tvivl om, at det er Xenophon der åbner og lukker for informationsstrømmen i præcis de mængder, han synes de tilkommer læseren. Det er også helt sikkert, at den lumske enkle og logisk fremadskridende handling på det reneste, lækre, attiske græsk kun tilsyneladende er så enkel: Xenophon er en mesterlig orkestrator, og det instrument, han udnytter allermest virtuost, er netop læseren. Xenophons præcise ordvalg skaber hele tiden scener, hvis detaljer "tilsyneladende

22. Xen. *Anab.* 5.3.7-9.

23. Badian (1979) 55.

manifesterer sig spontant, alt imens han helt bevidst fører dem sammen til et sammenhængende hele.”²⁴

Det hænder, at hans fremstilling af sig selv efter vores begreber er lettere anmassende og grænseløst selvcentreret, men det er imponerende, hvor lidt man mærker den diskrete men effektive lyssætning. Ikke alene er Xenophon selv hele tiden det ganske naturlige midtpunkt; han formår også indirekte og på en utroligt subtil måde at fremstille sine officerskolleger som inkompetente i forhold til ham selv, når det passer ham. Sophainetos er der for eksempel ikke meget at sige om, og især ikke godt. Den ene gang, han har en replik er det for at nægte at foretage et angreb, han finder farligt, og Xenophon afbryder ham og slår til lyd for netop det angreb — som sikrer dem sejren.²⁵ Men også Xenophons tilsyneladende gode ven og kollega, spartaneren Cheirisophos, trækker han på næsten umærkelige måder tæppet væk under på.

Det er således helt sikkert, at Xenophon ikke har sat sit lys under en skæppe, og at værket er et gennemkomponeret, litterært konstrukt. Men hvis man ønsker at få en fornemmelse af, hvor meget der er til at stole på i værket, må man jo regne med, at det til syvende og sidst beskæftigede sig med historiske kendsgerninger, selvom der så også er klare elementer af fiktion i. Hvis man vil finde grænsen mellem dem, må man vel gå ud fra, at forfatteren i sin fremstilling ikke kunne bevæge sig uden for de kendsgerninger, som kunne *efterprøves*. Der må stadig have været masser af veteraner fra felttoget i live, ganske som Xenophon selv, og derfor også grænser for, hvor langt væk fra sandheden han kunne bevæge sig.²⁶ At Xenophon har spillet en afgørende rolle for korpsets overlevelse under forfærdelige vilkår, er sikkert — om han skulle have været Apollons udvalgte instrument, der udfører en guddommelig plan må man til gengæld selv om, hvor meget man vil fæste lid til.

24. Higgins (1977) 4: “[d]etails [...] which seem to manifest themselves spontaneously even as Xenophon consciously focuses them into coherent unity.”

25. Xen. *Anab.* 6.5.12-29.

26. Nickel (1979) 43.

Bibliografi

- Badian, E. 1979. "Alexander's Mules", *New York Review of Books* (20. december): 54-56.
- Breitenbach, H.R. 1967. "Xenophon", *Realencyclopädie der classischen Altertums-wissenschaft* 9A.2: sp. 1569–2052.
- Dürrbach, F. 1893. "L'apologie de Xénophon dans l'Anabase." *Révue des Études Grecques* 6: 343–86.
- Erbse, H. 1966. "Xenophons Anabasis", *Gymnasium* 73: 485-505.
- Higgins, W.E. 1977. *Xenophon the Athenian*. Albany, NY.
- Lendle, O. 1995. *Kommentar zu Xenophons Anabasis*. Darmstadt.
- Nickel, R. 1979. *Xenophon. Erträge der Forschung* 111. Darmstadt.
- Parke, H.W. 1933. *Greek Mercenary Soldiers from the Earliest Times to the Battle of Ipsus*. Oxford.
- Rood, T. 2005. "Introduction" i R. Waterfield (overs.), *Xenophon: The Expedition of Cyrus. A New Translation by*: vii-xxxiv.
- Schwartz, E. 1889. "Quellenuntersuchungen zur griechischen Geschichte", *Rheinisches Museum* 44: 184-85.